

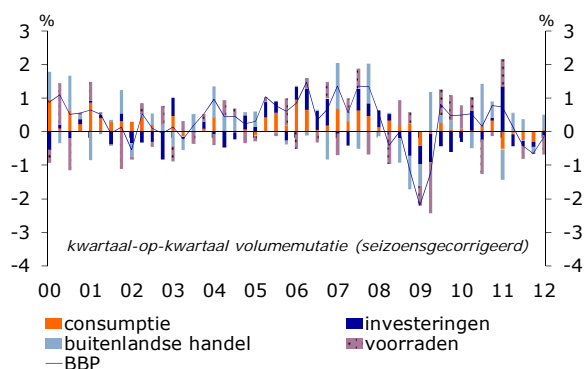
Nederland

De onzekerheid blijft

Nederlandse burgers krijgen voor de tweede keer in amper twee jaar tijd een pakket van –voor Nederlandse begrippen– ongekende bezuinigingen en lastenverzwaringen voor hun kiezen. Het Lenteakkoord moet worden gezien als een aanzet.

Duidelijkheid over de precieze omvang en aard van de ombuigingsmaatregelen is er pas na de verkiezingen en de daarop volgende coalitie-onderhandelingen. Ondertussen kromp de omvang van de Nederlandse economie in de eerste drie maanden van dit jaar alweer voor het derde kwartaal op rij. Naar verwachting trekt de economie in de loop van 2012 weer aan, hoewel de kwartaal-op-kwartaal groeicijfers vermoedelijk mager zullen zijn. Voor heel 2012 bedraagt de reële krimp van de economie naar verwachting gemiddeld 1¼%. In 2013 neemt het volume van het bruto binnenlands product (BBP) waarschijnlijk slechts zeer gering toe. De bezuinigingen doen daarbij een aanslag op de toch al magere groeivoorzichten.

Figuur 1: Alweer drie kwartalen in recessie

Bron: CBS

Opnieuw krimp in eerste kwartaal

De 0,2% krimp van de omvang van de Nederlandse economie is weliswaar minder negatief dan die in het voorgaande kwartaal, maar veel lager dan de groei in bijvoorbeeld Duitsland (0,5%) en België (0,3%) (zie ook het hoofdstuk Focus: Het gras bij de oosterburen elders in dit Kwartaalbericht). Naast het nagenoeg stilvallen van de wereldhandelsgroei in de loop van 2011 zorgde een aanhoudend zwakke binnenlandse dynamiek opnieuw voor krimp (figuur 1).

Bovendien blijft de onzekerheid groot. De rust op de financiële markten die de ECB aan het eind van vorig jaar had afgedwongen met een ruimhartig financieringsbeleid was van korte duur. In de afgelopen maanden namen de spanningen rondom Griekenland opnieuw toe, omdat politieke partijen het niet eens kunnen worden over de noodzaak van verdere bezuinigingen in ruil voor financiële noodhulp van de EU en het IMF. Ook de problemen in de Spaanse bankensector waren de afgelopen tijd veelvuldig in het nieuws.

De kortetermijnvoorzichten zijn dat de Nederlandse economie in de loop van dit jaar weer een bescheiden herstel laat zien. Voor dat herstel is ons land net als in de afgelopen jaren vooral aangewezen op de handel met het buitenland, nu geholpen door de zwakke euro. De aanname bij de gepresenteerde ramingen is dat de Europese schuldencrisis niet uit de hand loopt, maar evenmin op korte termijn zal worden opgelost. Naar verwachting neemt de gemiddelde omvang van de Nederlandse economie in 2012 met 1¼% af ten opzichte van vorig jaar.

Nederland

Deze sterke terugval komt vooral door het negatieve overloopeffect¹ (van -0,7) uit 2011. In 2013 is het overloopeffect naar verwachting juist positief en zal de nettohandel licht gaan toenemen, waardoor de reële jaar-op-jaargroei naar schatting ½% zal bedragen. De bezuinigingen zorgen er daarbij voor dat de binnenlandse bestedingen verder onder druk komen te staan.

Buitenlandse handel bepaalt de groei

De Nederlandse economie is erg open. In 2011 bedroeg de 'graad van openheid' (het totaal van export en import gedeeld door het BBP) bijna 150%. De internationale handel is dan ook sterk bepalend voor het reilen en zeilen van de economie. In totaal wordt driekwart van de goederen (uitgedrukt in waarden) geëxporteerd binnen de EU en de rest daarbuiten. Binnen de eurozone houdt Nederland met afstand het meeste over aan de goederenhandel met andere eurolanden. In 2011 bedroeg het overschot op de handelsbalans met de eurozone € 147 miljard.² In 2011 kwam 9,8% van de waarde van de totale Nederlandse uitvoer terecht bij de zwaarst getroffen zogenaamde 'GIIPS-landen' (Griekenland, Italië, Ierland, Portugal en Spanje; figuur 2). Duitsland is veruit de belangrijkste exportbestemming; maar liefst een kwart van de goederenexport gaat daarheen. De afgelopen tijd hebben Nederlandse exporteurs geprofiteerd van een goed draaiende Duitse economie. De IFO verwachtingsindex voor Duitsland laat in recente maanden echter een vertraging van de economische activiteit zien. Voor een groot deel van de rest van de eurozone zijn de economische vooruitzichten al langer somber (zie het hoofdstuk Eurozone: Met vallen en opstaan elders in deze uitgave).

Daar staat tegenover dat de binnenlands geproduceerde uitvoer ondanks de matige ontwikkeling van de (relevante) wereldhandel door de gunstige ontwikkeling van de prijsconcurrentiepositie nog goed kan standhouden. Door de ruime arbeidsmarkt is de loongroei beperkt, wat arbeid en daarmee de geproduceerde goederen relatief goedkoop maakt (figuur 3). Ook de zwakkere euro zorgt voor een gunstiger prijsconcurrentieontwikkeling ten opzichte van niet-euro concurrenten.

Zonder de positieve groeibijdrage van de buitenlandse handel zou de economische krimp in het eerste kwartaal 0,4%-punt hoger zijn uitgepakt. De in- en uitvoervolumes namen in de eerste drie maanden van 2012 gemiddeld met respectievelijk 4,2% en 4,1% toe ten opzichte van het vorige kwartaal. De bezuinigingen in binnen- en buitenland zullen de groei van de buitenlandse handel in 2012 en 2013 echter drukken. In 2012 neemt het volume van de uitvoer naar verwachting met een magere 1¾% toe ten opzichte van een jaar eerder. Ook de vraag naar buitenlandse goederen blijft beperkt: het invoervolume neemt naar schatting met 1%

---

¹ De krimp aan het einde van 2011 heeft een negatief effect op de gemiddelde groei van dit jaar ten opzichte van vorig jaar.

² Draper, H. (2012), Handelsoverschot Nederland grootste binnen eurozone, CBS Webmagazine, 30 mei.

Nederland

toe ten opzichte van 2011. In 2013 neemt de groei in het uitvoervolume onder invloed van een aantrekkende wereldhandel naar verwachting toe tot 4¼%. De groei in het invoervolume komt in 2013 naar schatting uit op 3¼%.

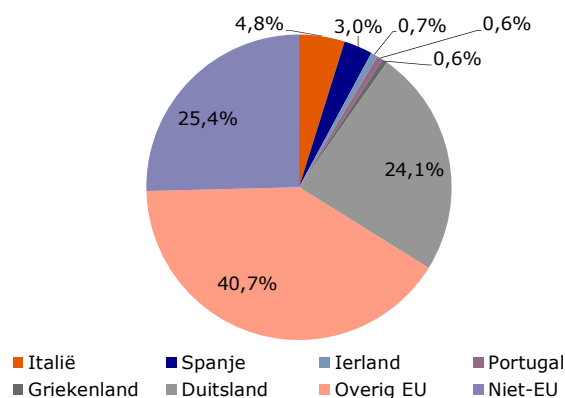
Stevig, maar genoeg?

Het kabinet Rutte I is in mei onverwacht gestruikeld over een pakket extra bezuinigingen dat nodig was om te voldoen aan Europese begrotingsregels, maar wist met steun van oppositiepartijen D66, GroenLinks en de ChristenUnie toch nog een sluitende begroting voor 2013 te presenteren. Hoewel er nu een akkoord ligt, valt het nog maar te bezien of de houdbaarheidsdatum verder reikt dan 12 september 2012, de datum van de nieuwe verkiezingen. Een nieuw kabinet kan het bereikte akkoord immers wijzigen of het zelfs helemaal van tafel vegen. Dat laatste lijkt overigens onwaarschijnlijk, omdat er voor een aantal maatregelen brede steun bestaat in de Tweede Kamer.

Het akkoord zet het mes in de overheidsuitgaven (vooral door het bevriezen van de lonen in de collectieve sector), maar het grootste deel van de opbrengst van € 12 miljard betalen burgers en bedrijven door een verhoging van het hoge BTW-tarief, het eigen risico in de zorgen het afschaffen van de onbelaste reiskostenvergoeding. Als gevolg van de maatregelen neemt het overheidstekort naar verwachting af van naar schatting 4%-BBP in 2012 tot 3¼%-BBP in 2013. In 2011 bedroeg het begrotingstekort nog 5% van het BBP. Dat gaat echter wel ten kostte van de groei: die komt in 2013 naar verwachting ½%-punt lager uit als gevolg van de maatregelen uit het Lenteakkoord.

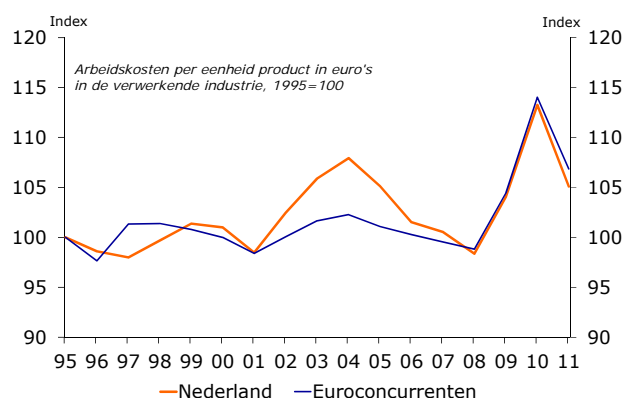
Economisch gezien is het niet erg verstandig om fors te bezuinigen bij economische tegenwind. Politiek gezien had het kabinet echter geen andere keus dan te voldoen aan de Europese begrotingsregels. Nederland heeft in Brussel steeds gehamerd op het belang van begrotingsdiscipline; landen die zich niet aan de

Figuur 2: Uitvoer naar bestemming

Bron: CBS

Figuur 3: Arbeidskosten per eenheid product

Bron: CPB

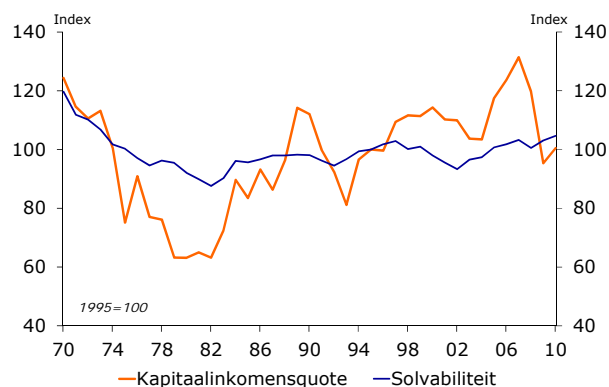
Nederland

regels hielden, konden op weinig begrip uit ons land rekenen. Het Lenteakkoord richt zich dan ook vooral op de korte termijn. Met vooral lastenverzwaringen hoopt het kabinet het tekort snel terug te kunnen brengen tot 3% van het BBP. Daarmee is het echte probleem van de Nederlandse overheidsfinanciën echter niet opgelost; dat zit vooral in de ongedekte rekening van de toekomst. In vergelijking met andere landen heeft Nederland relatief genereuze sociale zekerheidsvoorzieningen en een uitgebreid (publiek) zorgstelsel. Door de vergrijzing zullen bij ongewijzigd beleid de overheidsuitgaven hieraan sterk toenemen. Om de langetermijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën te garanderen, is het noodzakelijk dat er op de woningmarkt (koop en huur), in de gezondheidszorg en op de arbeidsmarkt structurele hervormingen worden doorgevoerd die ook na de kabinetsperiode voor voldoende opbrengsten in de schatkist zorgen. Recent wees eurocommissaris Rehn in een reactie op het Lenteakkoord ook al op de noodzaak tot het doorvoeren van meer hervormingen. Met het crisisakkoord is een goede eerste stap gezet, maar verdere maatregelen blijven noodzakelijk.

Bedrijven teren in op reserves

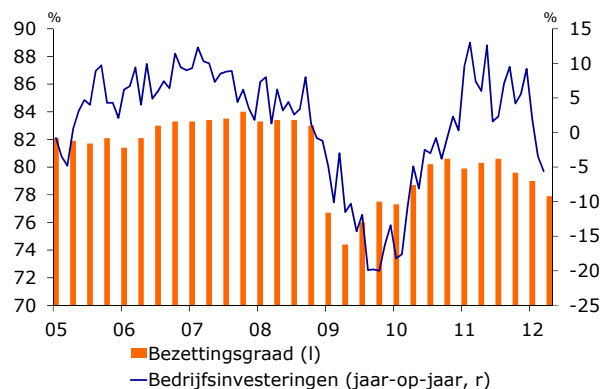
Hoewel de huidige recessie mild is vergeleken met de economische krimp die zich in 2009 voordeed, is de 'gevoelstemperatuur' nu mogelijk lager dan toen: de financiële buffers zijn kleiner en de werkloosheid is hoger. Dat valt duidelijk terug te zien aan de daling van de winstgevendheid van niet-financiële bedrijven in de afgelopen jaren. De kapitaalinkomensquote van de niet-financiële marktsector, een indicator van winstgevendheid, heeft na de crisis van 2009 een forse tik opgelopen (figuur 4). Desondanks is de solvabiliteit van de marktsector nog aardig op peil gebleven. Het spiegelbeeld van de kapitaalinkomensquote is de arbeidinkomensquote, namelijk het deel van de toegevoegde waarde dat ten goede komt aan werkzame personen. Deze nam na de crisis toe doordat de productie daalde en de werkgelegenheid daar met vertraging op reageerde. Werkgevers waren de afgelopen jaren dus een relatief groot deel van de toegevoegde waarde kwijt aan loonkosten. De verwachting is dat de binnenlandse

Figuur 4: Bedrijven minder winstgevend

Bron: CPB

Figuur 5: Weinig noodzaak om te investeren

Bron: CBS

Nederland

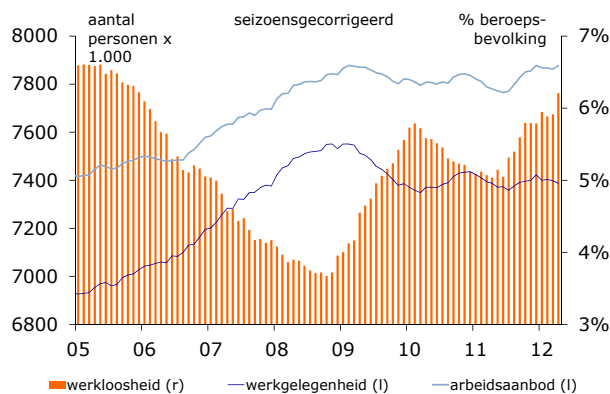
productie komende tijd nog niet gaat aantrekken door de lage binnenlandse bestedingen en een matige ontwikkeling van de wereldhandel. Wel kan de arbeidsinkomensquote gaan afnemen door een daling van de werkgelegenheid. De bezettingsgraad van kapitaalgoederen bevond zich met 77,9% ruimschoots onder het niveau van voor de crisis en was sinds het begin van 2010 niet zo laag. Bovendien is het producentenvertrouwen sinds eind vorig jaar onophoudelijk gedaald.

In het eerste kwartaal nam het particuliere investeringsvolume met 1,2% af ten opzichte van het vorige kwartaal. Ook de komende tijd is de noodzaak en ruimte om te investeren beperkt, behoudens de noodzakelijke vervangingsinvesteringen. De verwachting is dat de bedrijfsinvesteringen door een licht aantrekkende internationale conjunctuur in de loop van 2012 weer wat zullen toenemen. Naar verwachting is dat echter niet genoeg om het investeringsvolume op jaarbasis te doen toenemen: over heel 2012 wordt een krimp verwacht van 2¾%. Voor 2013 wordt door het wereldwijde economische herstel weer een groei van het investeringsvolume verwacht, maar die is met 1% beperkt te noemen. Bovendien is het investeringsvolume daarmee nog altijd veel lager (14,2%-punt) dan voor de crisis.

Werkloosheid neemt toe

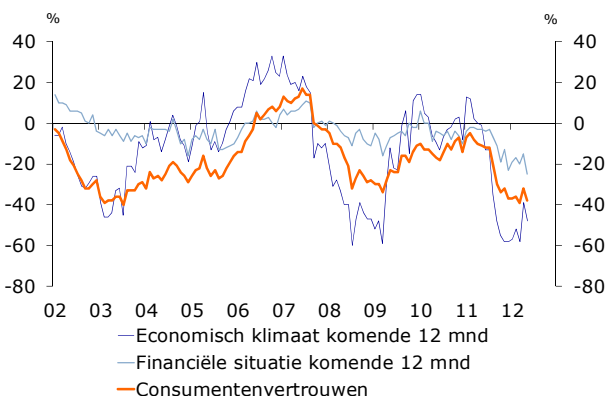
In april bedroeg het aantal werklozen (mensen die op zoek zijn naar betaald werk voor tenminste 12 uur per week) 489.000. Dat is 24.000 meer dan in de maand ervoor. Het arbeidsaanbod nam in april toe met 14.000 personen, terwijl er 10.000 mensen minder aan het werk waren. Het werkloosheidspercentage kwam daarmee in april uit op 6,2%, een stijging van 0,3%-punt ten opzichte van de drie-maandsperiode ervoor (figuur 6). De werkloosheid is sinds de zomer van 2011 verrassend snel gestegen. Toen zat 5% van de beroepsbevolking (personen tussen 15 en 65 jaar) nog zonder baan. De stijging kwam enerzijds voort uit

Figuur 6: Werkloosheid fors gestegen

Bron: CBS

Figuur 7: Consument sombert door

Bron: CBS

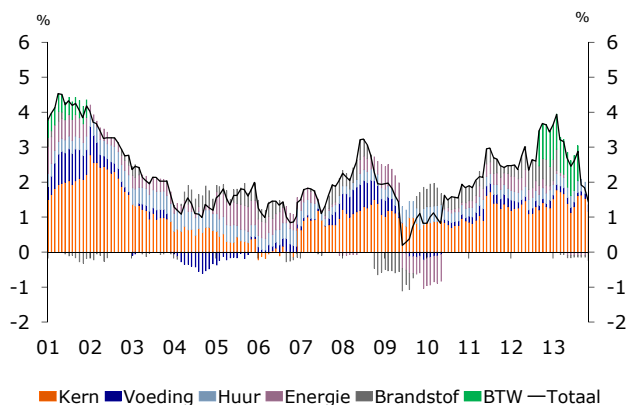
Nederland

het feit dat in de zomermaanden een relatief groot aantal afgestudeerden de arbeidsmarkt opstroomde, veelal studenten die tijdens de recessie ervoor kozen om hun studie nog maar even te verlengen. Anderzijds steeg de werkloosheid door een sterke toename in het arbeidsaanbod van 45-65-jarigen. Dit komt doordat een deel van de door de crisis van 2009 ontmoedigde werklozen weer zijn geluk beproeft op de arbeidsmarkt. Bovendien neemt het aantal personen dat profiteert van een vroegpensioenregeling af, waardoor ze zich langer blijven aanbieden op de arbeidsmarkt. Naar verwachting neemt de werkloosheid in de loop van dit jaar verder toe. Vooral bij de overheid zullen veel banen verdwijnen. Het demissionaire kabinet Rutte heeft in het regeerakkoord van 2010 onder andere ingezet op € 6,1 miljard bezuinigingen op het overheidsapparaat. Een groot deel van de besparingen moet komen van het kleiner en efficiënter maken van de overheid met minder ambtenaren en bestuurslagen. De effecten van dit pakket waren in 2011 al duidelijk te zien: in de sector openbaar bestuur en overheidsdiensten verdwenen maar liefst 13.000 banen. Maar ook in de particuliere sector neemt de werkgelegenheid dit jaar naar verwachting af. De werkloosheid komt in 2012 naar schatting uit op gemiddeld 6½%. Doordat de economische groei onder druk staat en bedrijven op de kosten moeten besparen, gaat de werkloosheid in 2013 naar verwachting oplopen tot 7%.

Consument somberder dan in 2009

Consumenten kregen de laatste tijd nogal wat voor de kiezen: de koopkracht daalt al een aantal jaar op rij net als de huizenprijzen. Ook voor dit en volgend jaar zien we daar nog geen eind aan komen. Bovendien loopt de werkloosheid op en hebben veel mensen naast een verlies aan huizenvermogen ook te maken met andere vermogensverliezen. Er is veel onzekerheid over pensioenen, de schulden-crisis en het overheidsbeleid. Deze factoren hebben hun weerslag op het consumentenvertrouwen. De consument is uitgesproken somber over de eigen financiële situatie in de komende twaalf maanden.

Figuur 8: Inflatie hoger door BTW-verhoging

Bron: CBS, Rabobank

Tabel 1: Kerngegevens Nederland

	2011	2012	2013
<i>jaar-op-jaar mutatie in %</i>			
Bruto Binnenlands Product	1,2	-1¼	½
Particuliere consumptie	-0,9	-1¼	-1¼
Overheidsbestedingen	0,4	-1¼	-2
Private investeringen	5,8	-2¼	1
Goederen- en dienstenuitvoer	3,7	1¾	4¼
Goederen- en dienstenuitvoer	3,5	1	3¼
Consumentenprijsindex	2,4	2¼	2¼
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	5,4	6½	7
Begrotingssaldo overheid (% BBP)	-5,0	-4	-3¼
Overheidsschuld (% BBP)	65,4	70¼	73
Saldo lopende rekening (% BBP)	6¾	7¼	7

Bron: CBS, Rabobank

Nederland

Het consumentenvertrouwen daalde dan ook tot -38 in mei en noteerde daarmee lager dan tijdens de economische recessie in 2009 (figuur 7). Het gebrek aan vertrouwen staat een duurzaam economisch herstel in de weg. In 2012 neemt het volume van de particuliere bestedingen naar verwachting af met 1½% en ook in 2013 daalt het consumptievolume naar verwachting, met 1¼%.

Inflatie al maandenlang constant

Sinds november vorig jaar schommelt de inflatie rond de 2,5%. In april van dit jaar lag het prijsniveau 2,4% hoger dan een jaar geleden. Bijna een derde van de inflatie kan worden verklaard door zaken gerelateerd aan huisvesting, zoals huur en energie (figuur 8). Dat laatste was een gevolg van een stijging van de olieprijs. Dat was ook goed te merken aan de pomp; daar stegen de prijzen met 5 tot bijna 9% ten opzichte van een jaar eerder. In 2012 komt de inflatie naar schatting uit op gemiddeld 2½%. Vanaf de tweede helft van dit jaar neemt de bijdrage van energie en brandstoffen aan de inflatie af, maar het hogere BTW-tarief zorgt voor een stijging van het gemiddelde prijspeil. Waarschijnlijk zullen producenten, net zoals bij de BTW-verhoging in 2001, niet het hele bedrag van de BTW-verhoging doorberekenen aan de klant. Daarbij spelen zowel de zwakke consumentenvraag, menukosten (de kosten voor het aanpassen van prijzen) en concurrentieoverwegingen een rol. In 2001 leidde de verhoging van 17,5 naar 19% tot een extra prijsstijging van 0,5%-punt. De huidige BTW-verhoging van 19 naar 21% leidt naar verwachting tot een extra prijsstijging van ¾%-punt. Het resterende deel van de BTW-verhoging zal dan ten koste gaan van de winstmarge van bedrijven. Naast de BTW gaan ook de accijnzen op bier, wijn en tabak omhoog. Dit zal leiden tot een extra prijsstijging van zo'n 0,1%-punt. Deze stijging is beperkt aangezien deze producten gezamenlijk slechts 3% uitmaken van de totale consumentenbestedingen. Gemiddeld nemen de prijzen volgend jaar naar verwachting met 2¾% toe ten opzichte van 2012.

Tot besluit

Aanhoudende onzekerheid staat een herstel van de Nederlandse economie in de weg. Bezuinigingen in binnen- en buitenland remmen de bestedingen, zowel in Nederland als bij onze handelspartners. De uitvoer, de belangrijkste groeimotor, staat dan ook stevig onder druk in 2012 en 2013. De Nederlandse overheid heeft zich in een lastige situatie gemanoeuvreed. Nu de economische wind tegen staat, is op korte termijn bezuinigen economisch onverstandig. Toch kan het kabinet, als een van de voorvechters van een sterke begrotingsdiscipline in Europa, niet anders. Maar echt duidelijkheid komt er pas na de verkiezingen als de contouren van een nieuw regeerakkoord helder worden. Dat laatste is, gegeven de verdeeldheid onder politieke partijen over de noodzakelijke hervormingen, geen gemakkelijke opgave. Er komt dus voorlopig nog geen einde aan de onzekerheid.

Theo Smid
T.H.Smid@rn.rabobank.nl

Anke Struijs
A.C.A.Struijs@rn.rabobank.nl